

від 24 березня 2022 року № 2160-IX *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n10>

3. Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації: Закон України від 1 квітня 2022 року № 2178-IX *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Про державну таємницю: Закону України від 21 січня 1994 року № 3855-XII *Режим доступу:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СПІВУЧАСНИКІВ

Значна кількість воєнних злочинів в Україні вчиняється у співучасті. Це закономірно, оскільки військовослужбовці зс рф воюють у складі військових підрозділів – об'єднань різних за кількісним та якісним складом. Більшість військових завдань виконують групи. Вище військово-політичне керівництво рф толерує, а в певних випадках – віддає накази про жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням чи інші порушення законів і звичаїв війни, а також заохочує до вчинення таких деліктів.

У зв'язку з цим важливо проаналізувати практику застосування норм про співучасть під час кваліфікації порушення законів і звичаїв війни. Незважаючи на те, що ці питання вже частково розглядалися в наукових публікаціях [1–5], існує потреба у пошуку шляхів розв'язання проблем, які існують у цій сфері правозастосування.

Найбільш поширеною формою співучасті в порушенні законів і звичаїв війни, яка трапляється у вироках суддів, є група осіб за попередньою змовою. Значно рідше комбатантів з боку агресора засуджують за вчинення злочину, передбаченого ст. 438 КК України, *групою осіб. Наприклад, вироком Котелевського районного суду Полтавської області від 26 грудня 2022 р., громадянина України, мобілізованого до так званої армії «днр» для участі у проведенні бойових дій проти України на боці рф., Особу-4 засуджено за ч. 1 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України за те, що він 5 березня 2022 р. перебуваючи в селі Руські Тишки Харківського району Харківської області, яке на*

той час перебувало під контролем військовослужбовців зс рф, отримав наказ від особи зі складу зс рф на проникнення до приватного будинку з метою встановлення обставин передачі Збройним Силам України власником житла координат розташування зс рф. Під час виконання вищезазначеного наказу Особа-4 спільно з військовослужбовцями зс рф, маючи на меті як безумовне виконання цього наказу, так і намір особистого збагачення за рахунок чужого майна, проник до приватного будинку, де здійснив грабіж особистих речей та дорогоцінних прикрас. Він розумів, що вищезазначені викрадені речі не можуть бути використані для досягнення воєнної мети, що вони належать цивільним особам, а вчинене ним є порушенням законів і звичаїв війни про захист цивільного населення під час війни. Після вчиненого Особа-4 з місця вчинення злочину пішов, викрадене майно передав військовослужбовцям зс рф [6].

В іншому випадку вироком Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29 травня 2023 р. військовослужбовця зс рф Особу-3 засуджено за жорстоке поводження з цивільним населенням, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вчинені групою осіб (ч. 1 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України) [7].

Варто відмітити, що у судових рішеннях, що стосуються співучасті, формула кваліфікації вчиненого записується в одних випадках з посиланням на ст. 28 КК України, а в інших – без вказівки на цю статтю. Наприклад, вироком Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24 листопада 2022 р. військовослужбовця зс рф – Особу-5, визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України, – жорстокому поводженні із цивільним населенням, порушенні законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Серед обставин, що обтяжують покарання, названо вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою [8]. Таким чином у цьому випадку формула кваліфікації не містить посилання на ч. 2 ст. 28 КК України.

Протилежною є ситуація з формулою кваліфікації співучасті у воєнних деліктах в іншому судовому рішенні. У вироку Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 р. громадяни рф учасники ПВК «Редут» Особа-4 та Особа-5, а також військовослужбовці зс рф Особа-6 та Особа-7 за попередньою змовою викрадали цивільних осіб, незаконно утримували їх в земляних ямах в умовах відсутності достатньої кількості води та продуктів харчування, а також катували з метою отримання відомостей про учасників АТО. Їх дії кваліфіковано за ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 438 КК України як жорстоке поводження з цивільним населенням та

порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, за попередньою змовою групою осіб [9].

Через відсутність у диспозиції ст. 438 КК України кваліфікуючої ознаки вчинення злочину у певній формі співучасті, посилення на ст. 28 КК України має бути обов'язковим.

У певних випадках **співучасть не враховується під час призначення покарання, а також не відображається у формулі кваліфікації**. Наприклад, у вироку Деснянського районного суду м. Чернігова від 8 серпня 2022 р. зазначено, що військовослужбовець зс рф Особа-11, отримавши наказ від командира Особи-2, здійснив прицільний постріл осколково-фугасним снарядом калібру 125 мм по житловому багатопверховому будинку, тобто по об'єкту, що не є військовою цілью та не використовується для військових потреб. Дії Особи-11 кваліфіковано за ч. 1 ст. 438 КК України як напад на цивільний об'єкт, атакування житлового будинку, тобто порушення законів та звичаїв війни, що передбачені ст. 52 ДП І та ст. 25 Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є Додатком до IV Конвенції про закони та звичаї війни на суходолі від 18.10.1907. Обираючи вид та міру покарання, суд враховує відсутність обтяжуючих покарання обвинуваченого обставин [10]. У цій справі наказ командира підлеглому не визнано співучастю у воєнному злочині. Хоча в іншому випадку дії військовослужбовця зс рф Особи-10, який на виконання злочинної вказівки невідомої Особи-1 умисно здійснив декілька прицільних пострілів у голову цивільної неозброєної Особи-15, унаслідок чого настала смерть останнього від отриманого поранення кваліфіковано як порушення законів і звичаїв війни, що передбачене ч. 2 ст. 51, п. «а» ч. 3 ст. 85 ДП І, яке поєднане з умисним вбивством (ч. 2 ст. 438 КК України). Обставинами, що обтяжують покарання обвинуваченого, відповідно до ст. 67 КК України, суд визнав вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК України), оскільки дії обвинуваченого Особи-10 та Особи-1 були поєднані єдиним спільним умислом та спрямовані на порушення законів та звичаїв війни, що поєднані із умисним вбивством [11].

Відтак постає слушне запитання: чи можна особу, яка дає наказ на порушення законів і звичаїв війни, визнавати співучасником воєнного злочину – підбурювачем чи організатором, адже таке діяння як віддання наказу визнається самостійною формою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 438 КК України? За відсутності цього діяння серед форм об'єктивної сторони воєнного делікту вчинене слід було б кваліфікувати з посиланням на ч. 4 ст. 27 КК України (вказує на підбурювача) або з посиланням на певну частину ст. 28 КК України залежно від обставин співучасті у цьому злочині.

Кваліфікація віддання наказу повинна здійснюватися залежно від обставин вчиненого. Наприклад, якщо військовослужбовці зс рф домовилися вчинити декілька воєнних деліктів і один з них віддає наказ про вчинення такого злочину, це може свідчити про наявність розподілу ролей та про попередню змову чи організованість за попередньою змовою об'єднання. За таких обставин вчинене слід кваліфікувати з посиланням на ч. 2 чи 3 ст. 28 КК.

За відсутності у вчиненому кримінально-правових ознак злочинного об'єднання, передбаченого ст. 28 КК України, відання наказу не слід розглядати як співучасть у порушенні законів і звичаїв війни.

Таким чином, віддання наказу про порушення законів і звичаїв війни в одних випадках є лише формою об'єктивної сторони цього злочину, яка оцінюється поза межами співучасті, а в інших – може свідчити про наявність певної форми співучасті.

У жодному з вивчених судових рішень ***не встановлено таких форм співучасті як організована група та злочинна організація.*** Причини цього можуть бути різними. Гіпотеза про те, що воєнні делікти не вчиняються в організованих формах співучасті, видається маловірогідною. Накази про вчинення найбільш небезпечних та резонансних воєнних деліктів дають представники вищого військово-політичного керівництва рф. Навряд чи знищення греблі Каховської гідроелектростанції – це воєнний злочин, учинений окупаційними силами рф без відома вищого керівництва держави-агресора. Систематичні факти порушення законів і звичаїв війни, які викликали суспільний резонанс не лише на теренах України, але й за її межами, свідчать про систематичність цих кримінально протиправних діянь, їх попереднє планування, залучення значної кількості співучасників тощо, що дає підстави стверджувати про наявність стійкості, ієрархічності та інших кримінально-правових ознак організованої групи чи злочинної організації.

В. О. Навроцький з цього приводу зауважив, що оптимальною моделлю, за якою має наставати кримінальна відповідальність агресії рф проти України, є модель кримінально-правової кваліфікації дій учасників злочинної організації. Рф в цілому (як сукупність державних та суспільних інституцій, громадян цієї держави), її владні органи становлять собою злочинну організацію [5].

Нині відсутня інформація про те, що членів зс рф притягнуто до кримінальної відповідальності правоохоронними та судовими органами держави-агресора за воєнні злочини, вчинені в Україні. Це може підтверджувати той факт, що воєнні злочини в Україні вчиняються якщо не за вказівками командування зс рф (це одна з ознак співучасті), то принаймні за мовчазної згоди цивільних та військових начальників (це одна з умов командної відповідальності).

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Командна відповідальність: проблеми притягнення до кримінальної відповідальності та перспективи удосконалення кримінального законодавства України. *Ретроспектива військової агресії рф в Україні: злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в сучасному вимірі*: матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22–23 червня 2023 р.). Київ : Алерта, 2023. С. 64–72.
2. Карнаух Б. П. Суб'єктивна сторона (mens rea) пособництва та підбурювання воєнним злочинам і злочинам проти людяності в контексті американського Закону про деліктні позови іноземців. *Problems of legality*. № 162. 2023. С. 279–296. DOI: 10.21564/2414-990X.162.283690
3. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2023. 322 с.
4. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. / Пашковський М. І., Крапивін Є. О., Яворська В. В. та ін. 2023. Київ. 108 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf
5. Навроцький В. Конструкція кримінальної відповідальності рф, її очільників та їх клеветтів за напад на Україну. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни* : матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (Львів, 9–11 червня 2022 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 188–197.
6. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 26 грудня 2022 р. у справі № 535/2100/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108069837>
7. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 29 травня 2023 р. у справі № 748/727/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111139770>
8. Вирок Бобровицького районного суду Чернігівської області від 24 листопада 2022 р. у справі № 729/574/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107481395>
9. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 23 грудня 2022 р. у справі № 535/2922/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108042992>
10. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 08 серпня 2022 р. Справа № 750/2891/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105614689>

11. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 р. У справі № 760/5257/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104432094>

Голубош Володимир Валентинович,
заступник начальника Департаменту
головної інспекції Національної поліції
України, кандидат юридичних наук, доцент

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ.111-1) ТА СИСТЕМНІСТЬ КК УКРАЇНИ

В науці кримінального права давно існує правова визначеність щодо співвідношення норм Загальної та Особливої частини Кримінального кодексу. Приписам Загальної частини КК, зазначає М. І. Панов, притаманний більш узагальнений характер порівняно із закріпленими у Особливій частині КК, адже вони являють собою те, що виокремлено із особливого, те загальне, що «винесено за межі» «особливого» і визначеного в статтях Особливої частини [1, с. 230]. Системність КК України з цієї точки зору проявляється у тому, що положення Загальної частини поширюють свою юридичну силу на приписи Особливої частини. У той же час положення останньої, зауважує В. О. Навроцький, щодо положень Загальної частини КК перебувають у відносинах субординації, вони не можуть виходити за межі того, що визначено Загальною частиною КК. Виокремлення певного законодавчого матеріалу в Загальну частину служить не лише суто технічним потребам – уникнути повторень, скоротити обсяг закону. Це має набагато більший глибокий зміст – задекларувати і закріпити найбільш принципові положення, встановити чіткі рамки, в яких мають вирішуватися часткові питання [2, с. 408, с. 409]. В іншій праці В. О. Навроцький сформулював загальну ідею про діалектичну єдність Загальної та Особливої частин КК України. Йдеться про те, що жодна норма Загальної частини не може бути усвідомлена й застосована, якщо не конкретизувати її зміст щодо окремих видів злочинів – положень, які закріплено в Особливій частині. І, навпаки, жодну норму Особливої частини не може бути застосовано без зв'язку з положеннями, які наведено в нормах Загальної частини кримінального права (закон) [3, с. 20-21].

О. Ус, досліджуючи конкуренцію кримінально-правових норм під час кваліфікації злочину, зазначає, що при кваліфікації злочину використовуються як положення Загальної, так і Особливої частин КК, зокрема, які регламентують малозначне діяння, незакінчений злочин, співучасть у злочині, обставини, що виключають злочинність діяння, тощо [4].